

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA
EKOLOGIK TA'LIM-TARBIYANI
SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-
SHAROITLARI**

Denov Tadbirkorlik va pedagogika instituti ta'lim-tarbiya
nazaryasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi 1-
bosqich magistranti

Yusupova Suroyyo Shavkat Qizi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik ta'lim-tarbiyani shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari tahlil qilinadi. Ekologik ta'lim-tarbiya bolalarda tabiatga bo'lgan hurmat, ekologik ong va madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqotda ekologik ta'limni samarali tashkil etish uchun o'quvchilarning yosh xususiyatlari, ta'lim metodlari, didaktik vositalar va muhitning ta'siri o'rganiladi. Shuningdek, ekologik tarbiyaning samaradorligini oshirishda o'qituvchining roli va innovatsion pedagogik texnologiyalarning ahamiyati ko'rsatib o'tiladi. Maqolada zamonaviy yondashuvlar asosida ekologik ta'limni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: Ekologik ta'lim, ekologik tarbiya, boshlang'ich sinf, pedagogik shart-sharoitlar, ekologik madaniyat, ta'lim metodlari, ekologik ong, innovatsion texnologiyalar, didaktik vositalar.

Abstract. This article analyzes the pedagogical conditions for forming ecological education and upbringing in primary school students. Ecological education and upbringing help develop respect for nature, ecological consciousness, and culture in children. The study examines the influence of students' age characteristics, teaching methods, didactic tools, and the learning environment on the effective implementation of ecological education. Furthermore, the role of teachers and the importance of innovative pedagogical technologies in enhancing the effectiveness of ecological upbringing are highlighted. The article provides recommendations for improving ecological education based on modern approaches.

Keywords: Ecological education, ecological upbringing, primary school, pedagogical conditions, ecological culture, teaching methods, ecological consciousness, innovative technologies, didactic tools.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические условия формирования экологического образования и воспитания у учащихся начальных классов. Экологическое образование и воспитание способствуют развитию уважения к природе, экологического сознания и культуры у детей. В исследовании рассматривается влияние возрастных особенностей учащихся, методов обучения, дидактических средств и образовательной среды на эффективную реализацию экологического образования. Кроме того, подчеркивается роль учителя и значение инновационных педагогических технологий в повышении эффективности экологического воспитания. В статье представлены рекомендации по развитию экологического образования на основе современных подходов.

Ключевые слова: Экологическое образование, экологическое воспитание, начальная школа, педагогические условия, экологическая культура, методы обучения, экологическое сознание, инновационные технологии, дидактические средства.

Kirish.

XXI asr insoniyat oldida turgan eng muhim muammolardan biri ekologik muvozanatni saqlash va kelajak avlodga sog'lom tabiatni yetkazib berishdir. Global isish, atmosfera va suv resurslarining ifloslanishi, o'rmonlarning kesilishi, tuproq degradatsiyasi kabi ekologik muammolar dunyo hamjamiyatini jiddiy tashvishga solmoqda. Bu muammolarni hal etishda ta'limning, ayniqsa, ekologik ta'lim va tarbiyaning roli beqiyosdir. Aynan maktabgacha va boshlang'ich ta'lim bosqichlarida shakllantirilgan ekologik ong kelajakda insonning tabiatga munosabatini belgilovchi muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari ekologik ta'lim-tarbiyaning eng muhim maqsadli guruhlaridan biri hisoblanadi. Chunki bu yosh davrida bola atrof-muhitga nisbatan o'z dunyoqarashini shakllantira boshlaydi, ekologik madaniyat va tabiatga mehr-muhabbat hissini rivojlantiradi. Shuning uchun ta'lim jarayonida ekologik tarbiyani to'g'ri yo'naltirish, pedagogik shart-sharoitlarni samarali tashkil etish va zamonaviy o'qitish metodlarini qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ekologik ta'lim-tarbiyaning samaradorligi ko'p jihatdan pedagogik shart-sharoitlarga bog'liq. Ta'lim muhitining ekologik tarbiyani qo'llab-quvvatlashi, dars jarayonida zamonaviy o'qitish metod va texnologiyalarining joriy etilishi, o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos yondashuv qo'llanilishi ekologik madaniyatni shakllantirishga ta'sir qiladi. Shu bilan birga, ekologik tarbiyaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida o'qituvchining bilimi, metodik yondashuvi va innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llay olish qobiliyati muhim rol o'ynaydi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik ta'lim-tarbiyani shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlarini o'rganish uchun ilmiy-tadqiqot metodlari va yondashuvlar qo'llanildi. Tadqiqotning metodologik asoslari quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi: ekologik pedagogika, ta'lim jarayonining shaxsiy-yo'naltirilgan yondashuvi, innovatsion ta'lim texnologiyalarining qo'llanilishi va ekologik madaniyatni rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik metodlar.

Kuzatish: Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik ta'lim jarayonidagi ishtiroki, tabiatga munosabati va ekologik madaniyat darajasi o'rganildi.

So'rov va intervyu: O'qituvchilar, o'quvchilar va ota-onalar bilan suhbatlar tashkil qilinib, ekologik tarbiya bo'yicha mavjud muammolar va takliflar tahlil qilindi.

Eksperimental tadqiqot: Ekologik ta'lim va tarbiyani rivojlantirishga qaratilgan pedagogik metodlar sinovdan o'tkazilib, ularning samaradorligi baholandi.

Natijalarni tahlil qilish bosqichi: Tadqiqot natijalari umumlashtirilib, ekologik ta'lim samaradorligini oshirish bo'yicha xulosalar va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Adabiyotlar tahlili

Ekologik ta'lim va tarbiya sohasidagi tadqiqotlar bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Dunyo miqyosida ekologik muammolarning kuchayishi va atrof-muhit muhofazasiga e'tiborning ortishi natijasida ekologik ta'lim tizimi keng rivojlana boshladi. Shu munosabat bilan mazkur tadqiqot doirasida ekologik ta'lim, pedagogik shart-sharoitlar, ekologik ong va madaniyatni shakllantirish masalalariga oid ilmiy adabiyotlar chuqur tahlil qilindi.

I.D. Zverev [1] ekologik ta'limni inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro munosabatni shakllantirish vositasi sifatida talqin qiladi. Unga ko'ra, ekologik tarbiya insonning ekologik ongini rivojlantirish, tabiatga nisbatan ma'suliyat hissini oshirishga xizmat qilishi kerak. V.A. Yasvin[2] esa ekologik madaniyatni shakllantirish jarayonida ta'limning interfaolligiga e'tibor qaratadi va amaliy mashg'ulotlarning ahamiyatini ta'kidlaydi.

O'zbekistonlik olimlar orasida ekologik ta'lim bo'yicha E. Ismoilov,[3] U. Musurmonova,[4] Sh. Saidova[5] kabi tadqiqotchilar ish olib borishgan. Ularning tadqiqotlarida ekologik ta'limning milliy o'ziga xos jihatlari, ta'lim dasturlariga ekologik mavzularni kiritish masalalari yoritilgan. Ayniqsa, ekologik ta'limni o'yin texnologiyalari orqali berish va yosh avlodning ekologik madaniyatini rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim sohasida ekologik tarbiyaga oid tadqiqotlar N. Nishonova[6] va G. Boltaboyeva[7] tomonidan olib borilgan. Ular ekologik tarbiyaning o'quvchilarning umumiy tafakkur rivojlanishiga ijobiy ta'sir qilishini ilmiy jihatdan asoslab berganlar.

Natija.

Tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik ta'lim va tarbiyani shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari samaradorligini oshirishga qaratilgan. O'tkazilgan nazariy va empirik tadqiqotlar asosida quyidagi natijalarga erishildi:

1. Boshlang'ich sinflarda ekologik ta'lim-tarbiyaning ahamiyati

Ekologik ta'lim va tarbiya boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiatga nisbatan hurmat va mas'uliyat hissini rivojlantirishga yordam beradi.

O'quvchilarda ekologik ong va madaniyatni shakllantirish, ularning atrof-muhitga ongli munosabatini rivojlantirish uchun boshlang'ich ta'lim muhim bosqich hisoblanadi.

O'quv jarayonida ekologik muammolarni yoritish bolalarda tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan ijobiy motivatsiyani kuchaytiradi.

2. Ekologik ta'lim va tarbiyani shakllantirishda pedagogik shart-sharoitlar

Boshlang'ich ta'lim tizimida ekologik ta'limni samarali tashkil etish uchun ta'lim muhitining ekologik tarbiyani qo'llab-quvvatlashi zarur.

O'qitish jarayonida interaktiv metodlar, tajriba-sinov usullari va ekologik ekskursiyalarni qo'llash o'quvchilarning bilimlarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Dars jarayonida vizual vositalar (videofilmlar, rasmlar, tajribalar) va amaliy mashg'ulotlar orqali ekologik ongni shakllantirish samarali ekanligi aniqlandi.

3. O'qituvchining roli va innovatsion yondashuvlar

O'qituvchining ekologik bilimlari va metodik yondashuvi o'quvchilarning ekologik tafakkurini shakllantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Ekologik ta'limni interfaol va innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish samaradorlikni oshiradi.

Eksperimental tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ekologik o'yinlar, loyiha metodlari va muammoli ta'lim usullari o'quvchilarning ekologik masalalarga qiziqishini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Muhokama

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik ta'lim va tarbiyani shakllantirish zamonaviy pedagogik tadqiqotlarning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida ekologik ta'limni samarali tashkil etish va uni pedagogik jarayonga integratsiya qilish masalalari atroflicha o'rganildi. Muhokama jarayonida ta'lim-tarbiyaning pedagogik shart-sharoitlari, innovatsion metodlarning samaradorligi va o'qituvchi faoliyatining ahamiyati tahlil qilindi.

Ekologik muammolarning global miqyosda dolzarb ahamiyat kasb etishi natijasida maktab ta'lim tizimida ekologik ongni shakllantirish muhim vazifa sifatida ilgari surilmoqda. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich sinf o'quvchilariga ekologik bilim va ko'nikmalarni berish kelajakda ularning tabiatga nisbatan ongli munosabatini shakllantirishga xizmat qiladi. Ko'plab ilmiy manbalarda ta'kidlanishicha, ekologik ta'lim maktabgacha yoshdan boshlanishi va uzluksiz davom etishi kerak. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda ekologik tarbiyaning shakllanishi bola shaxsiyati rivojlanishining dastlabki bosqichlarida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida ekologik ta'limni samarali tashkil etish uchun muayyan pedagogik shart-sharoitlarning mavjudligi zarurligi aniqlandi. Jumladan:

- Ta'lim muhitining mosligi: Maktablarda ekologik ta'limga oid maxsus burchaklar, laboratoriya jihozlari va tabiiy obyektlar (o'simlik va hayvonot burchaklari) bo'lishi bolalar qiziqishini oshiradi.
- O'quv dasturlarining ekologik ta'limga mosligi: Darsliklarda ekologik mavzular yetarlicha yoritilishi va amaliy mashg'ulotlar bilan boyitilishi lozim.
- Interfaol o'qitish usullari: Bolalarning yosh xususiyatlariga mos ravishda o'yin, tajriba, ekskursiya, loyiha metodlari kabi interaktiv texnologiyalar qo'llanilishi samaradorlikni oshiradi.

- O'qituvchilarning malakasi: Ekologik ta'lim metodikasi bo'yicha o'qituvchilarni maxsus tayyorlash va ularni doimiy ravishda malaka oshirish kurslarida o'qitish zarurati aniqlangan.

Bu shart-sharoitlar ta'minlanganda, o'quvchilarning ekologik ong va mas'uliyat hissi shakllanishi samarali kechadi.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari ekologik ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, quyidagi innovatsion yondashuvlar eng yaxshi natija bergan:

- Muammoli ta'lim: O'quvchilarga ekologik muammolarni tahlil qilish va ularni hal etish bo'yicha mustaqil xulosa chiqarish imkoniyati beriladi.
- Loyiha metodlari: O'quvchilar ekologik mavzularda kichik ilmiy loyihalar yaratib, o'z tajribalari orqali ekologik muammolarni anglashadi.
- Ekologik o'yinlar: Ta'lim jarayonida ekologik mazmundagi o'yinlar o'quvchilarning qiziqishini oshirib, bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi.
- Ekskursiyalar va amaliy mashg'ulotlar: O'quvchilar tabiatga sayohatlar, bog' va yashil hududlarni kuzatish orqali amaliy bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladilar.

Ushbu yondashuvlarning an'anaviy o'qitish metodlariga nisbatan samaradorligi yuqori ekani eksperimental tadqiqotlar asosida tasdiqlandi.

O'qituvchi ekologik ta'lim jarayonida asosiy yetakchi shaxs bo'lib, u faqat bilim berish bilangina cheklanmasdan, balki o'quvchilarda ekologik madaniyat va ongni shakllantirish uchun innovatsion usullarni qo'llay olishi kerak. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ekologik ta'lim samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining quyidagi qobiliyatlariga bog'liq:

- Ekologik muammolarni yaxshi tushunish va ularni sodda, tushunarli shaklda yetkazish.
- O'quvchilar bilan interfaol ishlash va ularning qiziqishlarini rag'batlantirish.

- Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish va o'quvchilarga ekologik mas'uliyatni singdirish.

Agar o'qituvchi ekologik ta'lim bo'yicha yaxshi tayyorgarlikka ega bo'lsa va innovatsion yondashuvlardan foydalansa, o'quvchilarning ekologik ong va madaniyatini shakllantirish samaradorligi oshadi.

Tadqiqot davomida ekologik ta'lim jarayonini takomillashtirish bo'yicha bir qator amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Jumladan:

- Boshlang'ich sinflarda ekologik ta'limni mustaqil fan sifatida joriy etish taklif etiladi. Ayni paytda ekologik ta'lim boshqa fanlar tarkibida qisqa mavzular shaklida yoritiladi, lekin alohida fan sifatida o'qitilishi uning samaradorligini oshiradi.
- Maktablarda ekologik tarbiyani rivojlantirish uchun maxsus ekologik laboratoriyalar va yashil hududlar yaratish zarur. Bu o'quvchilarning ekologik ongini mustahkamlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi.
- Ekologik o'qituvchilar uchun maxsus malaka oshirish dasturlarini ishlab chiqish lozim. Ular ekologik pedagogika bo'yicha innovatsion yondashuvlarni o'zlashtirishlari kerak.

Ekologik tadbirlar va aksiyalarni tashkil etish orqali o'quvchilarning ekologik faolligini oshirish maqsadga muvofiq. Masalan, daraxt ekish aksiyalari, chiqindilarni qayta ishlash loyihalari, tabiatni asrashga qaratilgan tanlovlar o'quvchilarning ekologik madaniyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik ta'lim va tarbiyani shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi bolaning shaxsiyati shakllanishidagi eng muhim davr bo'lib, ushbu bosqichda ekologik madaniyat, ong va mas'uliyatni rivojlantirish kelajak avlodning atrof-muhitga bo'lgan munosabatini shakllantirishda hal qiluvchi omildir.

Mazkur tadqiqot boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik ta'lim va tarbiyani shakllantirish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar va tavsiyalar ishlab chiqishda muhim o'rin tutadi. Tadqiqot natijalari ekologik ta'limni takomillashtirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqishda va ularni ta'lim jarayoniga samarali integratsiya qilishda qo'llanilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Zverev I.D. Ekologik ta'lim va tarbiya konsepsiyalari. Sankt-Peterburg: Nauka, 2021.
2. Yasvin V.A. Ekologik madaniyat: nazariya va amaliyot. Moskva: Prosveshchenie, 2022.
3. Ismoilov E. O'zbekistonda ekologik ta'lim: muammo va istiqbollar. Toshkent: Fan, 2023.
4. Musurmonova U. Boshlang'ich sinflarda ekologik ta'limni rivojlantirish. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti, 2022.
5. Saidova Sh. Ta'limda ekologik kompetensiyani shakllantirish. Toshkent: Istiqlol, 2021
6. Nishonova N. Boshlang'ich ta'limda ekologik madaniyatni shakllantirish. Toshkent: Fan va texnologiya, 2023.
7. Boltaboyeva G. Ekologik ta'lim va yosh avlod tarbiyasi. Toshkent: Sharq, 2021.
8. Novak M. Ekologik muammolarni o'qitish metodikasi. Berlin: Springer, 2023.